

# โลกวิญญาน แห่ง ล้านนา

ศติความเชื่อและจารีตพิธีกรรม

แพ้วมงคล ชัยสุริยันต์  
เรียบเรียง

แผนที่นำทางสู่ "มหาอาณาจักรอินเรนกาย"  
เพื่อไขความลับของโครงสร้างสังคมล้านนาผ่านโลกแห่งจิตวิญญาน

คำนำ:

## โลกวิญญานแห่งล้านนา คติความเชื่อและจารีตพิธีกรรม

มหาอาณาจักรอันเร้นกาย:

บทเปิดม่านโลกวิญญานแห่งล้านนา

ณ ดินแดนที่โอบล้อมด้วยทิวเขาตระหง่าน ป่าดงพงไพรที่ยังคงลมหายใจแห่งบรรพกาล และสายน้ำที่ไหลผ่านหล่อเลี้ยงชีวิตมานับร้อยนับพันปี ผืนแผ่นดินล้านนามิได้เป็นเพียงภาพจำหลักทางภูมิศาสตร์ หากแต่คือมหาอาณาจักรอันมีชีวิตชีวา ที่ซึ่งโลกแห่งการมองเห็นและมิติอันเร้นกายซ้อนทับกันอย่างแนบสนิท สำหรับชาวล้านนาในอดีตนั้น ทุกอนุของธรรมชาติล้วนเปี่ยมด้วยจิตวิญญาน ชุนเขาใหญ่ล้วนมีเจ้าป่าเจ้าเขาผู้ปกปักรักษา (ผีดอยหลวง) ทุกผืนปามีวิญญานสถิต (ผีป่า) ทุกคิ่งน้ำมีเจ้าท่า (ผีท่า) และทุกโพรงถ้ำอันลึกลับก็มีผู้พิทักษ์ (ผีถ้ำ) โลกทัศน์เช่นนี้มิได้มองธรรมชาติเป็นเพียง

ทรัพยากรที่รอคอยการใช้ประโยชน์ หากแต่เป็นชุมชนแห่งชีวิตอันศักดิ์สิทธิ์ที่มนุษย์เป็นเพียงส่วนหนึ่งในนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติจึงมิใช่การครอบครอง แต่คือการเจรจาต่อรอง การแสดงความเคารพ และการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุล การจะโค่นต้นไม้ใหญ่สักต้น หรือจะบุกเบิกถางพงเพื่อสร้างบ้านแปงเมือง จึงต้องเริ่มต้นด้วยการน้อมขออนุญาตต่อเจ้าที่เจ้าทางเสียก่อน นี่คือระบบนิเวศแห่งจิตวิญญาณที่ซึ่งทุกชีวิต ทั้งที่มองเห็นและมองไม่เห็นต่างลักทออยู่บนโครงข่ายแห่งความสัมพันธ์อันซับซ้อนและเปี่ยมความหมาย

มิติอันเร้นกายนี้มิได้จำกัดอยู่เพียงในพงไพร แต่ยังแผ่ขยายเข้ามาสู่ใจกลางของสังคมมนุษย์ ทุกหลังคาเรือน ทุกชุมชน และทุกอาณาจักร ล้วนมีรากฐานหยั่งลึกอยู่ในโลกแห่งวิญญาณ การสืบสายเลือด การรับมรดก การปกครองบ้านเมือง หรือแม้แต่การเปลี่ยนผ่านของชีวิต ล้วนดำเนินไปภายใต้การเฝ้ามองและอำนวยพรของอำนาจเหนือธรรมชาติ หนังสือ "โลกวิญญาณแห่งล้านนา: คติความเชื่อและจารีตพิธีกรรม" เล่มนี้ คือประตูกุญแจที่จะนำพาท่านผู้อ่าน

ย้อนกลับไปสู่จักรวาลทัศน์อันน่าทึ่งนั้น เพื่อสำรวจโครงสร้างความเชื่ออันเป็นแก่นแกนของวัฒนธรรมล้านนา และเพื่อทำความเข้าใจว่าอำนาจอันเร้นกายเหล่านี้ได้ก่อร่างสร้างตัวตนและวิถีชีวิตของผู้คนในดินแดนแห่งนี้ขึ้นมาได้อย่างไร

## โครงสร้างแห่งจักรวาล:

### ว่าด้วย "ผี" และ "ผู้" ในคติล้านนา

กุญแจดอกสำคัญที่สุดที่จะไขเข้าไปสู่โลกทัศน์ของชาวล้านนาโบราณ คือการทำความเข้าใจในหลักปรัชญาพื้นฐานที่จำแนกสรรพสิ่งออกเป็นสองสถานะ นั่นคือ "ผู้" อันหมายถึง "วิญญาณที่มีธาตุห่อหุ้มไว้ให้แลเห็นเป็นรูปร่าง" หรือสิ่งมีชีวิต และ "ผี" อันหมายถึง "วิญญาณที่แลเห็นไม่ได้ในเวลาปกติ" หรือจิตวิญญาณที่ปราศจากเรือนร่าง บนแกนความคิดอันเรียบง่ายแต่ลึกซึ้งนี้เอง คือจุดเริ่มต้นของระบบการจัดประเภทวิญญาณอันสลับซับซ้อน ซึ่งสะท้อนโครงสร้างทางสังคมและการเมืองของล้านนาได้อย่างน่าอัศจรรย์

จักรวาลแห่งวิญญานที่ปรากฏในหนังสือเล่มนี้ สามารถจัดแบ่งออกเป็นหมวดหมู่ที่สัมพันธ์กับโลกมนุษย์ได้อย่างเป็นระบบ เริ่มจากหน่วยที่เล็กที่สุดและใกล้ชิดที่สุด คือ วิญญานแห่งสายเลือด อันได้แก่ ฝิปุย่า หรือวิญญานบรรพบุรุษ ซึ่งทำหน้าที่เป็นดังเงาสะท้อนทางจิตวิญญานของวงศ์ตระกูล คอยดูแลทุกข์สุข ปกป้องลูกหลาน และดำรงรักษาจารีตประเพณีของครอบครัว พิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์อย่าง "รับฝิแข่ง" สำหรับฝ่ายหญิงผู้สืบทอดการดูแลเรือน หรือ "แบ่งฝิไป" สำหรับฝ่ายชายเมื่อถึงวัยหนุ่มฉกรรจ์ ล้วนเป็นกลไกทางสังคมที่ผูกพันสมาชิกในวงศ์ตระกูลเข้าไว้ด้วยกันผ่านพันธะสัญญาที่มีต่อบรรพบุรุษผู้ล่วงลับ

ขยายขยายออกมาสู่หน่วยที่ใหญ่ขึ้น คือ วิญญานแห่งผืนดิน ซึ่งครอบคลุมตั้งแต่ ฝิเสื่อบ้าน ฝิเจ้าด้าว ไปจนถึง ฝิเสื่อเมือง และ ฝิเจนเมือง อันเป็นวิญญานผู้พิทักษ์รักษาอาณาเขต ตั้งแต่ระดับหมู่บ้านไปจนถึงนครรัฐ วิญญานเหล่านี้คือผู้ประสิทธิ์ประสาทความชอบธรรมทางการเมืองให้แก่ผู้ปกครองหรือ พ่อเมือง ความสงบ

สุขและอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมืองจึงขึ้นอยู่กับการบวงสรวงเช่นไหว้ และการปฏิบัติตนของผู้ปกครองให้อยู่ในทศพิธราชธรรม

และในลำดับสุดท้าย คือ วิทยุญาณแห่งอำนาจและความรู้ อันเป็นพลังจากภายนอกที่มนุษย์ต้องเข้าไปสัมพันธ์ด้วยความยำเกรง ไม่ว่าจะเป็น ผีครู หรือวิทยุญาณครูบาอาจารย์แห่งศาสตร์แขนงต่างๆ ตั้งแต่วิชาอาคม อยู่ยงคงกระพัน ไปจนถึงเสน่ห์ยาแฝด และที่ทรงอิทธิฤทธิ์ที่สุดคือ ผีนาค ซึ่งเชื่อว่าเป็นผู้รักษาพระพุทธศาสนาและมีอำนาจดลบันดาลความเป็นไปของดินฟ้าอากาศและชะตาเมือง การดำรงอยู่ของวิทยุญาณกลุ่มนี้ชี้ให้เห็นถึงประวัติศาสตร์อันยาวนานของการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมและการผสมผสานความเชื่อที่หลังไหลเข้ามาสู่ดินแดนล้านนา

จะเห็นได้ว่า การจัดลำดับชั้นของโลกวิทยุญาณนั้นแท้จริงแล้วคือแผนที่ทางสังคมวิทยาของล้านนานั้นเอง การทำความเข้าใจระบบความเชื่อเรื่องผี จึงเท่ากับการทำความเข้าใจโครงสร้างสังคมล้านนาในอุดมคติ ตั้งแต่สถาบันครอบครัว ชุมชน ไปจนถึงรัฐ ใน

ขณะเดียวกัน หนังสือเล่มนี้ยังได้เผยให้เห็นมโนทัศน์อันซับซ้อนเกี่ยวกับเส้นแบ่งของชีวิตและความตาย ผ่านเรื่องราวของ ผีแมน หรือ ผีดิบ พวกเขาคือกลุ่มชน "ครึ่งผีครึ่งคน" ที่เคยตายด้วยโรคห่า แล้วฟื้นคืนชีพขึ้นมาโดยที่วิญญาณกลับเข้าร่างผิดเพี้ยนไปจากเดิม จนต้องแยกตัวไปสร้างเมืองลับแลที่ชื่อว่า "เวียงกาหลง"

ผีแมน จึงไม่ได้เป็นเพียงภูติผีอีกประเภทหนึ่ง หากแต่เป็นสัญลักษณ์ของสภาวะ "บ้านแตกสาแหรกขาด" ความล่มสลายของสังคม ความเปราะบางของตัวตน และความน่าสะพรึงกลัวของการพลัดพรากจากตำแหน่งแห่งที่อันถูกต้องในระเบียบของจักรวาล

### จารีตมีชีวิต:

#### ภาพสะท้อนวัฒนธรรมผ่านพิธีกรรมอันซับซ้อน

คุณูปการอันยิ่งใหญ่ของหนังสือเล่มนี้ มิได้หยุดอยู่เพียงการจำแนกประเภทของวิญญาณ แต่คือการบันทึก "จารีตพิธีกรรม" อันมโหฬารและเปี่ยมด้วยรายละเอียดไว้อย่างน่าทึ่ง ความเชื่อเหล่านี้

มิใช่เพียงแนวคิดอันหยุดนิ่ง หากแต่เป็น "จารีตมีชีวิต" ที่ถูกแสดงออก ผ่านการกระทำซ้ำแล้วซ้ำเล่า จนกลายเป็นจังหวะชีวิตและลมหายใจ ของวัฒนธรรมล้านนา

ผู้อ่านจะได้สัมผัสกับภาพความแตกต่างระหว่างพิธี "การ บวงสรวงผีปู่ย่า" อันอบอุ่นและเป็นกันเองภายในวงศ์ตระกูล กับ ความยิ่งใหญ่อลังการของ "พิธีบวงสรวงผีนาค" ซึ่งเป็นพระราชพิธี ระดับรัฐที่ต้องอาศัยการระดมสรรพกำลังจากทุกภาคส่วนของสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การบอกเล่าถึงพิธีบวงสรวงผีนาคครั้งสุดท้ายที่ เมืองเชียงรายได้ในปี พ.ศ. 2460 เพื่อ "สะเดาะเคราะห์เมือง" จากภัย โรคห่า (อหิวาตกโรค) นั้น ถือเป็นบันทึกทางประวัติศาสตร์และชาติ พันธุ์วรรณนาที่หาได้ยากยิ่ง

มณฑลพิธี ณ ดอยจอมทอง บทบาทของ พ่อเมือง และ อาจารย์หลวง ความซับซ้อนของ "กองเมือง" หรือระบบขุนนางที่เข้าร่วมพิธี ไปจนถึง "ขบวนแห่นาค" อันครึกครื้น ล้วนถูกถ่ายทอด



ออกมาอย่างละเอียดลออ จนราวกับว่าเราได้เข้าไปยืนอยู่ในเหตุการณ์นั้นด้วยตนเอง

พิธีกรรมเหล่านี้จึงมิใช่เพียงเทศกาลเฉลิมฉลองทางศาสนา หากแต่เป็นเครื่องมือสำคัญในการบริหารปกครองและเป็นเวทีแสดงออกซึ่งอำนาจทางการเมือง การที่ พ่อเมือง ต้องเป็นประธานในพิธีด้วยตนเอง การเข้ามามีส่วนร่วมของระบบขุนนางทั้งปวง หรือ แม้แต่การต้อนรับคณะทูตจากเมืองเชียงตุงและเมืองแสนหวีที่เดินทางมา "สืบสัญญาใจไมถิ" ในพิธีบวงสรวงผีเสื้อเมือง ล้วนสะท้อนให้เห็นว่าพิธีกรรมคือกลไกในการสร้างความเป็นปึกแผ่น สร้างความชอบธรรมให้แก่ผู้ปกครอง และดำเนินนโยบายทางการเมืองทูตไปพร้อมกัน นอกจากนี้ หนังสือยังได้กล่าวถึงพิธีกรรมอันทรงพลังและน่าเกรงขามอย่าง "จ๋องกำม" ซึ่งเป็นการทำพิธีทางไสยศาสตร์เพื่ออัญเชิญผียักษ์ หรือกองทัพผีให้เข้าร่วมรบกับกองทัพของเมืองในยามสงคราม สิ่งนี้ตอกย้ำว่าโลกวิญญานได้แทรกซึมอยู่ในทุกมิติของชีวิต ตั้งแต่เรื่องส่วนตัวไปจนถึงความมั่นคงของรัฐ

## เสียงกระซิบจากอดีต สู่ความเข้าใจในปัจจุบัน

หนังสือที่ท่านถืออยู่ในมือเล่มนี้ คือมรดกทางปัญญาอันล้ำค่าที่เกือบจะเลือนหายไปกับกาลเวลา ซึ่งเรียบเรียงขึ้นโดย นายแก้วมงคล ชัยสุริยันต์ ผู้ได้อุทิศตนรวบรวมองค์ความรู้มหาศาลนี้ไว้ ดังที่ท่านได้กล่าวไว้ในปณิธิบทว่าความทรงจำของท่านเริ่มเลือนรางและผู้รู้ในอดีตต่างล้มหายตายจากไปจนหมดสิ้น การบันทึกของท่านจึงเปรียบเสมือนการเก็บรักษาจักรวาลทั้งใบไว้ในหน้ากระดาษ ในช่วงเวลาที่โลกสมัยใหม่กำลังเคลื่อนตัวเข้ามาแทนที่อย่างรวดเร็ว บันทึกเกี่ยวกับพิธีบวงสรวงผีนาคครั้งสุดท้ายในปี พ.ศ. 2460 จึงมิใช่เพียงการบอกเล่าเรื่องราวในอดีต แต่เป็นภาพฉายของวัฒนธรรมในช่วงเวลาเปลี่ยนผ่าน ณ ยามอัสดงของจารีตประเพณี ก่อนที่มันจะกลายเป็นเพียงความทรงจำ

ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ สำนักพิมพ์ล้มลุกบูคได้ดำเนินงานด้วยความเคารพต่อต้นฉบับดั้งเดิมอย่างสูงสุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำนวนภาษาและคำศัพท์เฉพาะถิ่นล้านนาซึ่งได้คงไว้ทุกประการเพื่อรักษาคุณค่าทางวัฒนธรรมไว้อย่างสมบูรณ์ อย่างไรก็ตาม เพื่อให้ผู้อ่านร่วม

สมัยสามารถเข้าถึงแก่นแท้แห่งภูมิปัญญาที่ซ่อนอยู่ภายในได้อย่างเต็มที่ เราจึงได้ปรับแก้เฉพาะคำภาษาไทยกลางสมัยก่อนบางคำให้สอดคล้องกับภาษาไทยที่ใช้ในปัจจุบันตามหลักราชบัณฑิตยสถาน การดำเนินการนี้จึงเปรียบเสมือนการปิดฝุ่นหมอกแห่งกาลเวลาอย่างระมัดระวัง เพื่อสร้างสะพานเชื่อมโยงอดีตมาสู่ปัจจุบัน โดยยังคงรักษาน้ำเสียงและจิตวิญญาณดั้งเดิมของล้านนาไว้ไม่ให้เลือนหาย ทำให้เสียงของอาจารย์หลวง โหราหลวง และย่าที่นั้ง จากเมื่อร้อยกว่าปีก่อน สามารถกลับมากะซิบเล่าเรื่องราวของพวกเขาให้เราคนรุ่นหลังได้รับฟังอีกครั้งหนึ่ง

### คำเชื้อเชิญสู่การเดินทาง

"โลกวิญญานแห่งล้านนา: คติความเชื่อและจารีตพิธีกรรม" เป็นมากกว่าตำราว่าด้วยเรื่องภูตผีปีศาจ หรือสารานุกรมความเชื่อพื้นบ้าน หากแต่คือแผนที่นำทางไปสู่ "จิตวิญญานแห่งล้านนา" คือ กุญแจที่จะไขเข้าไปทำความเข้าใจรากฐานทางความคิด ปรัชญา ประวัติศาสตร์ และสังคมอันเป็นที่มาของตัวตนและวัฒนธรรมอันงดงามของดินแดนภาคเหนือในปัจจุบัน

ในนามของสำนักพิมพ์ ขอเชิญชวนท่านผู้อ่านทุกท่านก้าวผ่าน  
 ธรณีประตูแห่งกาลเวลา พลิกเปิดหน้ากระดาษที่ละแผ่น เพื่อสดับฟัง  
 เสียงกระซิบจากอดีต และเริ่มต้นการเดินทางอันน่าอัศจรรย์ใจ เข้า  
 ไปสู่มหาอาณาจักรอันเร้นกายที่ชื่อว่า "โลกวิญญานแห่งล้านนา" ณ  
 บัดนี้

สำนักพิมพ์ล้มลุกบูค

# สารบัญ

---

|                                                                      |     |
|----------------------------------------------------------------------|-----|
| โลกวิญญานแห่งล้านนา: คติความเชื่อและจารีตพิธีกรรม .....              | 15  |
| ผีปู่ย่า: วิญญานแห่งสายเลือดและพันธะสัญญาของวงศ์ตระกูล .....         | 21  |
| ผีโป่งป่าท่าถ้ำดอยหลวง: พลังศักดิ์สิทธิ์แห่งผืนดิน .....             | 43  |
| และผู้บันดาลโชคชะตาเมือง.....                                        | 43  |
| ผีคู่ - ผีครู หรือ “ผียักษ์”: มหิทธานุภาพแห่งศาสตร์อาคม .....        | 51  |
| และกองทัพแห่งโลกวิญญาน .....                                         | 51  |
| ผีמד หรือ ผีเมง: จาริตสังเวยเลือดเนื้อและตำนานชนเผ่าเร่ร่อนกาย ..... | 95  |
| ผีแมน หรือ ผีดิบ: วิญญานสลักร่างและเมืองลับแลของผู้วายชนม์ .....     | 105 |
| ผีนาค: พญานาคราชผู้พิทักษ์พระศาสนา .....                             | 119 |
| และมหาราชพิธีแห่งอาณาจักร.....                                       | 119 |
| การบวงสรวง.....                                                      | 125 |
| พิธีบวงสรวงนาครครั้งสุดท้าย.....                                     | 130 |
| การเตรียมงานพิธี .....                                               | 132 |

|                                           |     |
|-------------------------------------------|-----|
| ขบวนแห่นาค .....                          | 134 |
| การครองเมือง .....                        | 136 |
| 1. ผู้ครองเมือง เรียกว่า “พ่อเมือง” ..... | 136 |
| 2. ตำแหน่งนางใน .....                     | 140 |
| 3. ตำแหน่งลูกหลวง .....                   | 142 |
| 4. เจ้าสรีเมือง .....                     | 144 |
| 5. ยศบริวาร .....                         | 147 |
| มณฑลพิธี .....                            | 154 |
| เครื่องบริขารต่าง ๆ .....                 | 160 |
| เริ่มงานบวงสรวง .....                     | 167 |
| เชิญผี .....                              | 177 |
| เข้าหว่างคว่ำป่า .....                    | 201 |
| พิธีบวงสรวงผีนาค .....                    | 221 |
| นาคบริวาร .....                           | 224 |
| นาคราช .....                              | 228 |
| เชิญผีนาค .....                           | 233 |
| หมอผี .....                               | 236 |

|                                              |     |
|----------------------------------------------|-----|
| สะเดาะเคราะห์เมือง.....                      | 243 |
| จ้องกำม.....                                 | 244 |
| อวยต่าน.....                                 | 244 |
| นาคคนอง .....                                | 246 |
| สืบชะตาเมือง .....                           | 250 |
| เบิกเมือง คือ สมโภชเมือง.....                | 256 |
| มหานิมิต.....                                | 258 |
| เบิกผีเจ้านายเมือง คือ สมโภชผีเจนเมือง ..... | 260 |

# โลกวิญญานแห่งล้านนา:

## คติความเชื่อและจารีตพิธีกรรม

"ผี" ตามความเข้าใจโดยทั่วไปในล้านนาไทยโบราณ หรือ ภาควิชาของประเทศไทยทุกวันนี้ หมายความว่า "วิญญานของคนที่ยังมีชีวิตอยู่"

เคยได้ฟังคำอธิบายของท่านสวาทเจ้าธรรมาธิบดี (อุดมปัญญา) ราชครูเมือง ต่อมาได้รับสมณศักดิ์ที่ พระครูเมธีธรรมญาณ เจ้าคณะจังหวัดเชียงราย (มรณภาพแล้ว) ว่าท่านแต่ก่อนสั่งสอนกันว่า "ผี คือวิญญานที่แลเห็นไม่ได้ในเวลาปกติ" เป็นคู่กันกับ "ผู้ คือวิญญานที่มีธาตุห่อหุ้มไว้ให้แลเห็นเป็นรูปร่าง"

เมื่อพิจารณาตามคำอธิบายนี้ ดูน่าสืบค้นหาเหตุผลในข้อเท็จจริง ด้วยมีเค้าเงื่อนอยู่ในทุกวันนี้ที่เรียกรูปร่างคนตายแล้วว่า "ซากศพ" และ "ซากผี" คำว่า "ซาก" เข้าใจกันทั่วไปว่า "รูปร่าง"



ที่ค้างเหลืออยู่” โดยนัยนี้คำว่า “ซากผี” ก็คือ “รูปรอยที่วิญญาณทอดทิ้งไว้” ได้แก่ “ศพ” นั่นเอง

ส่วนคำว่า “ผู้” ซึ่งว่าเป็น “วิญญาณมีธาตุห่อหุ้มเป็นรูปร่าง” ก็มีเค้าให้สังเกตได้จากถ้อยคำที่พูดกันว่า “ผู้นั้น ผู้นี้ ผู้ใด ผู้นึง” ซึ่งมีความหมายตรงกับ “คนนั้น คนนี้ คนโน้น คนใด คนหนึ่ง” ในบางครั้งใช้พูดทับศัพท์ว่า “ผู้คน” ก็มีเช่น “ผู้คนพลเมือง” เป็นต้นวอย่าง

ทำให้คิดเห็นวาคำอธิบายที่พรรณนามามีมูลอยู่มาก หากแต่มาใช้คำว่า “ผู้” สับสนปนกันกับคำว่า “คน” จนเกิดเข้าใจกันว่า “คน” เป็นอันเดียวกับ “ผู้” ในครั้งตั้งเดิมคำว่า “ผู้” น่าจะใช้หมายถึง “วิญญาณที่มีธาตุห่อหุ้มไว้เป็นรูปร่าง” ดังอธิบายนั้น และใช้ได้ทั้งคนทั้งสัตว์เช่นเดียวกับคำว่า “ศพ” หรือ “ซาก” ที่ “วิญญาณทอดทิ้งแล้ว”

เมื่อต้องการจะแยกให้รู้วว่าเป็น สัตว์ หรือ คน ก็ใช้พูดว “คน หมู แรด จัว ควาย ช้าง ม้า” ตามลักษณะเชื้อชาติที่แลเห็นเป็นรูปร่างนั้น ๆ และเมื่อจะใช้หมายเป็น “เอกพจน์” ก็มีคำ “ตน ตัว”

เป็นสำคัญอยู่ ว่าตามที่เคยได้ยินพูดกัน ตน เป็นคำใช้สำหรับคนตัว เป็นคำใช้สำหรับสัตว์ เช่นว่า “ตนหนึ่งตนใด และตัวใดตัวหนึ่งตัวนั้นตนนี้ หรือคนใดคนหนึ่ง ช้างหนึ่งช้างใด” เหล่านี้เป็นต้น

ในสมัยนี้ชาวชนบางท้องถิ่นมักใช้คำว่า ตน เป็นคำแทนชื่อตนเองหรือผู้หลักผู้ใหญ่ที่เคารพ ดังเช่นว่า “พระตนนั้น เจ้าตนนี้ ผีตนโน้น” และ “ตนข้า” แล้วเอาคำว่า ตัว อันกล่าวแล้วว่าเดิมจะเป็นคำใช้สำหรับสัตว์ มาใช้เป็นคำแทนชื่อคนพาล คนเียว กับผู้ที่ชอบคิดสนิทสนมกัน เช่นพูดว่า “ตัวทำผิดจริงหรือไม่ ตัวขี้ขี้ฉ้อ และตนข้าไปหาตัวเมื่อเช้านี้” เหล่านี้ล้วนมีความหมายเป็นอย่างเดียวกับ “แก หนู และเธอ” ที่ใช้กันในอีกบางท้องถิ่น ที่ใช้ ตัว เป็นคำแทนชื่อตนเองว่า “ตัวข้า ตัวฉัน” ก็มีดกตื้น

แต่ไม่เคยได้ฟังพูดคำว่า “ผู้” เกี่ยวกับสัตว์ในลักษณะเดียวกับที่ใช้กับคน ข้อนี้อาจจะมาจำกัดกันขึ้นภายหลังด้วยเหตุอันใดอันหนึ่งซึ่งได้กล่าวมาข้างต้นว่า “น่าสับสน” แต่ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะเรื่อง “ผี” จึงขอผ่าน “ผู้” ไปตามเรื่องผีโดยเฉพาะ

“ผีของชาวล้านนาไทยโบราณ” ที่จะพรรณนาในที่นี้ นอกจากเป็น “ผี” คือ “วิญญาณ” ดังกล่าวมาแล้ว ยังรวมถึง “ผีในลัทธิที่เคารพนับถือ” ด้วย

ผีในลัทธิที่เคารพนับถือนี้เป็น “ผีทรงฤทธิ์” หมายความว่า “อะไร” อย่างหนึ่งหรือหลายอย่าง ที่ “ศักดิ์สิทธิ์” อันมนุษย์เชื่อกันว่ามีฤทธิ์อำนาจอาจ “บันดาล” โทษและคุณให้แก่คนได้ ถ้าจะเป็นวิญญาณก็ไม่ใช่วิญญาณทั่วไป หากหมายถึงเฉพาะ “วิญญาณที่ศักดิ์สิทธิ์” เท่านั้น จะเป็นวิญญาณคนหรือสัตว์ก็ตาม เกิด

อีกประการหนึ่งยังเข้าใจว่า ผีในลัทธิที่นับถือมีลักษณะตรงหรือคล้ายกับ “พ่อขุน และ พญา” ที่คนโบราณท่านหมายถึง “กษัตริย์ หรือเจ้าแผ่นดิน” บางครั้งก็ถือกันว่า “ผี” คือ “เทพยดา อินทร์ พรหม”

แม้ “ผี” อันเป็น “วิญญาณ” ของคนดังกล่าวมาข้างต้นนั้น ก็นับเข้าประเภท “ผีในลัทธิที่เคารพ” ด้วยประการที่เป็น “บรรพบุรุษ” ซึ่งชาวล้านนาไทยโบราณเรียกว่า “ผีปู่ย่า” และเราทั้งหลายยกย่อง

ไว้ที่สูงว่าเป็นผู้ “มีคุณใหญ่” ดังปรากฏในคำนมัสการคุณานุคุณ  
ท่านน้อย อาจารย์ยางกูร (พระยาศรีสุนทรโวหาร) ว่า...

“เปรียบหนักชนกคุณ

ชนนี้คือภูผา

ใหญ่พื้นพสุธรา

ก็ บ เทียบ บ เทียมทัน”

ผีต่าง ๆ ของชาวล้านนาไทยโบราณนั้น เคยได้ฟังคำบอก  
เล่าเป็นอย่าง “นิทาน” หรือเรียกตามภาษาชาวชนในภาคพายัพ  
ครั้งนั้นว่า “เล่าเรื่องเจ็ย” บ้าง ผู้หลักผู้ใหญ่บอกเล่าสั่งสอนให้เป็น  
ความรู้บ้าง แยก “ผี” ออกเป็น 2 ประเภท คือ “ผีที่เคารพยำเกรงสืบ  
ต่อกันมาในวงศ์ตระกูล” อย่างหนึ่ง และ “ผีที่ต้องเคารพเชื่อถือตาม  
ความนิยมของชนชาวอื่น ที่เข้ามาเป็นใหญ่ หรือมาเป็นครุฑา  
อาจารย์อยู่ในบ้านเมืองแต่ครั้งโบราณ” อีกอย่างหนึ่ง

ก. ฝิ่นที่เครพนั้บถึอสีบต้อกัันมาในวงศัตระกูล มี:

1. ฝิ่นปู่ย่า
2. ฝิ่นโป่งป่าท่าถ้ำดอยหลวง

ข. ฝิ่นที่ชนชาวอื่นนำมาสั่งสอนให้เครพยำเกรง มี:

3. ฝิ่นคู-ครู (บางเหตุการณ์เรียกว่า “ฝิ่นยักษ์”)
4. ฝิ่นด หรือ ฝิ่นเม้ง
5. ฝิ่นแมน (บางท้องถิ่นเรียกว่า “ฝิ่นดิบ”)
6. ฝิ่นาค

เรื่องราวของฝิ่นทั้ง 6 ประเภทนี้มีลัทธิปฏิบัติบูชาต่าง ๆ กัน

คือ

# ผีป่วน:

## วิญญาณแห่งสายเลือด

### และพันธะสัญญาของวงศ์ตระกูล

ลัทธินับถือผีป่วน มีทำเนียมเคารพกราบไหว้สืบต่อกันมาตั้งแต่ครั้งดึกดำบรรพ์ โดยนิยามว่าคนเรานี้เมื่อตายแล้ววิญญาณได้ไปสู่สวรรค์ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดในมนุษยโลกนี้อีก เฉพาะแต่คนบำเพ็ญสมณะอยู่ตลอดชีพ กับผู้มีได้ล่วงละเมิดวินัยเบญจศีลเลยเท่านั้น

นอกจากนั้นวิญญาณต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในมนุษยโลกนี้ทั้งสิ้น แต่กลับชื่อโลกมนุษย์ที่เรียกกันว่า “เมืองคน” เป็น “เมืองผี” ส่วนภูมิประเทศเป็นแห่งเดียวกัน และกลับวันคืนให้เป็นสำหรับผีและคนขึ้นอีกอย่างหนึ่ง คือ กลางวันของคนเป็นกลางคืนของผี กลางวันของผีเป็นกลางคืนของคน

ผีหรือวิญญาณนั้นก็มีลักษณะเหมือนกันกับคนทุกอย่าง คือเมื่อมีชีวิตอยู่เป็นคนเช่นไร เกียรติยศและฐานานุศักดิ์ของผีก็เป็นอย่างเดียวกับของคน เมื่อตายไปเป็นผีก็มีอย่างนั้น เป็นต้นว่าเมื่อยังมีชีวิตเป็นคนอยู่ ผู้ใดได้จับจองที่ดินทำเป็นไร่นาเรือกสวนไว้ ครั้นตายไปเป็นผีได้สิงสู่อยู่ในที่นั้น และถ้าได้สร้างเคหสถาน บ้านเรือนก็ได้อยู่ในเรือนนั้น ผู้ที่มียศบิรารอย่างไรในเมืองคน ในเมืองผีก็มีเช่นเดียวกัน จำพวกที่มีตำแหน่งเป็นพ่อบ้านพ่อเมืองคน ก็ได้เป็นพ่อบ้านพ่อเมืองผี และคอยพิทักษ์รักษาประชาชนหรือลูกหลาน ที่เป็นคน อย่างเดียวกับเมื่อยังมีชีวิตอยู่ทุกอย่าง เว้นแต่คนแลไม่เห็นผีส่วนผีแลเห็นคนได้ ถ้าผียากให้คนแลเห็น ก็จำแลงตนเป็นสัตว์จตุบาททวิบาทมาให้เห็นอย่างบังเอิญ เช่นเป็นงูพิษ เป็นช้างเผือก และเป็นกวางเป็นเนื้อ หรือเป็นนกเป็นไก่ อย่างประหลาดมาให้เห็นประเดี๋ยวหนึ่งแล้วก็หายไปในทันใด

เมื่อผีจำแลงตนมาให้เห็นก็เชื่อกันว่าผีปู่ย่าให้โชคชัยมาให้ ผู้พบปะต้องพนมมือขอพรทันทีแล้วจะได้ลาภสักการะต่าง ๆ หรือทำมาค้าขึ้นผดปกติ เรียกกันว่า “มือขึ้น”

ผีป่วน แยกออกเป็น 4 ชนิด คือ ผี, นาง, เทวดา, และ ผด -  
เปรต

1. ผี คือวิญญาณของผู้ที่เมื่อมีชีวิตอยู่ประพฤติตนดี และได้ก่อร่างสร้างวงศ์ตระกูล หรือสร้างเคหสถาน บ้านเรือน อาศัยอยู่ยังอาสน์ หรือหอ คือศาลที่ ลูกหลานทำให้สถิต ดังจะกล่าวต่อไปข้างหน้า
2. นาง คือผีของผู้ตายโง่จำพวกอัตวินิบาตกรรมและ ถูกฆาตกรรมด้วยไปกระทำการทุจริต และผู้ตายฮ่า - ห่า หรือจำพวกตายปัจจุบันทันด่วน (แต่ไม่ใช่โรค ระบาด) เช่นเลือดกำเดาออกตาย อาเจียนตาย เหล่านี้ถือว่าถูก “สาบ” ให้ตายด้วยทำมิชอบจารีต ประเพณี และผู้ที่เมื่อยังมีชีวิตอยู่ทำตนเป็นคนพาล ชั่วช้า นางไม่มีที่อาศัย เพราะผีรังเกียจและคอยขับไล่มิให้อยู่ปะปน ในวัดก็เข้าไม่ได้เพราะเป็นผู้ “นอก ศาสนา” ได้แต่เที่ยวเร่ร่อนคอยหลอกหลอนคนให้ สะดุ้งตกใจ แล้วแย่งเอาโชคลาภของคนไปเป็น ประโยชน์ ญาติพี่น้องทำบุญอุทิศผลให้ ก็ต้องแอบ



ทำมิให้ผิดรู้ คือไปทำตามตรอกตามซอกและที่ทาง  
สามแพร่ง ที่กองไฟกวาง - สี่แยก หรือตามข้างถนน  
หนทาง และริมละหานธารน้ำ บางทีก็ได้รับผลบางที  
ก็ไม่ได้รับ

3. เทวดา คือวิญญาณของเจ้านายและเจ้าบ้านผ่าน  
เมืองที่เป็นผู้ได้ทำคุณให้มหาชน ที่เป็นกษัตริย์ว่าได้  
เป็น “พระยาอินตา” คือ “พระอินทร์”
4. ผेट - เปรต คือวิญญาณของบุคคลที่กล่าวใน  
หมายเลข 3 ซึ่งทำตนไม่เที่ยงตรงมีปกติเป็นพาล  
กับทั้งผีบุคคลอื่นที่ทำลายปุชนียสถาน ข้อโกงใน  
การค้าขาย ทำของปลอม เปรตเหล่านี้ต้องอาศัยอยู่  
ตามวัดคอยรับผลเมตตาคิจิตจากพระที่บำเพ็ญ  
ภาวนา กล่าวกันว่าเปรตต้องคอยตัดหญ้าในวัดด้วย  
เอาพันกัณฑ์ละเส้นหญ้า และแลบลิ้นเลียขดสีพื้น  
โบสถวิหารให้สะอาด เพื่อใช้หนี้กรรมที่ตนทำไว้เมื่อ  
ยังเป็นคน อาหารก็ไม่มีกินด้วยผลศีลทานที่ญาติ  
บำเพ็ญอุทิศไปให้นั้นไม่ได้รับเลย ต้องคอยรับเศษ

อาหารที่พระนำไปทิ้ง หรือคอยหลอกแล้วแย่งเอา  
เมื่อกลับชาติจากเปรตมาเกิดเป็นคนก็ว่ามีลักษณะ  
ไม่สมประกอบ มีร่างกายพิกลพิการต่าง ๆ เป็นต้น

ผีทั้ง 4 เหล่านี้ พระยาอินตา คือผีกษัตริย์ปกครองขึ้นต่อ  
พระพรหมซึ่งเป็นเจ้าเป็นใหญ่ทั่วทั้งพิภพโลก และผีทั้ง 4 นี้ สางกับ  
เผด เป็นผีที่น่าเกลียดน่ากลัว ทั้งไม่ทำประโยชน์อันใดให้แก่คน  
ส่วนผีและเทวดานั้น คอยช่วยเหลือ พิทักษ์ รักษาคนให้มีความสุข  
ความเจริญเป็นนิจ โดยเฉพาะผู้ที่เป็นลูกหลานย่อมได้รับประโยชน์  
จากผีและเทวดายิ่งกว่าผู้อื่น

ตามปกติผีและเทวดาจะติดตามลูกหลานไปคอย  
ระแວดระวังปัดเป่าสรรพโรคาพยาธิอุบาทว์ภัยในที่ตั้งปวง  
ลูกหลานจึงต้องเคารพยำเกรงและสักการะเช่นสรวงเป็นนิจรันดร์ ทั้ง  
จัดแจงที่ทางให้สถิตอยู่ในที่อันสมควร สำหรับคนทั่วไปมักจัดให้  
สถิตอยู่ภายในห้องนอนเช่นเดียวกับตั้งพระพุทธรูป คือทำเป็นชั้น  
หรือหิ้งขนาดกว้างยาวราวศอกหนึ่งแขนติดไว้ที่ฝาบนหัวนอน

สำหรับชั้นคหบดีก็จัดที่สถิตีผิปูย่าไว้ตามฐานะและเกียรติ  
คุณของผีเมื่อยังเป็นคนดังกล่าวมาแล้วข้างต้น คือ

ผู้ที่จับจองที่ดินทำเป็นบ้านหรือเรือกสวนไร่นา จะปลุกศาล  
เรียกว่า “หอ” เล็กบ้างใหญ่บ้างให้เป็นที่สถิตในบริเวณนั้น เรียกว่า  
หอผีเสื้อบ้าน หอผีเสื้อนา ผีเสื้อสวน และ ผีเสื้อไร่

ถ้าเป็นผู้ที่ได้ปลุกสร้างเรือนก็จัดห้องที่สถิตไว้บนเรือนนั้น  
อย่างเดียวกับ “ห้องพระ” เรียกกันเป็นสามัญว่า “ห้องผิปูย่า” หรือ  
“ห้องผีเรือน” ในเวลาออกหน้าออกตา เช่นทำพิธีกรรมอย่างใด ๆ  
เรียกว่า “ห้องผีเสื้อเรือน” มีการเซ่นไหว้ทุกวันอย่างเดียวกับปฏิบัติ  
บูชาพระ เมื่อแรกจะประกอบภารใด ๆ ก็บูชาบอกกล่าวขอพรผิปูย่า  
ทุกครั้ง

ห้องที่สถิตของผิปูยานี้ห้ามมิให้คนที่มิใช่ญาติพี่น้องเข้าไป  
เป็นอันขาด เว้นแต่เจ้าของบ้านจะนำโดยจุดธูปเทียนบูชาบอก  
กล่าวเสียก่อน